

Een wereld die er niet meer is...

DE STICHTINGEN ROSENBERG EN BLOEMENDAAL
IN DE OORLOGSJAREN

Een wereld die er niet meer is...

CORRY VAN STRATEN

deGraaff

Ter herinnering aan allen die werden weggevoerd...

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door:

- Gemeente Den Haag
- Stichting Behoud Erfgoed Loosduinen
- Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen

Den Haag

Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen

Een wereld die er niet meer is...

De stichtingen Rosenberg en Bloemendaal in de oorlogsjaren

Corry van Straten

ISBN 978-90-77024-81-2

NUR 680 / 875

Vormgeving: MOL grafische vormgeving, Utrecht

Foto's: Archief Parnassia

© De auteur | Uitgeverij de Graaff, 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en vermelding van de auteur(s) van het boek.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j°, het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever (Uitgeverij de Graaff, www.uitgeverijdegraaff.nl) te wenden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	11
<i>Corrie Hoekstra-van Vuurde, voorzitter Stichting Oud Loosduinen</i>	
Verantwoording	12
Inleiding	13
HOOFDSTUK 1: De oorlog begint	17
Inleiding	17
a. De vooroorlogse cultuur binnen de stichtingen, een situatieschets	18
<i>verplegenden, nachtdiensten, regels voor verplegenden, eten, arbeidstherapie, paviljoenen</i>	
b. Voorbereidingen op de oorlog.....	23
<i>Bloemendaal: mobilisatie en verbintenissen met het leger, bescherming van de stichting, het Rode Kruis, dagelijkse gang van zaken op Bloemendaal, Rosenburg: mobilisatie en zieke militairen, contacten met anderen, College van Regenten</i>	
c. De oorlog begint.....	28
<i>Bloemendaal, dagelijkse gang van zaken op Bloemendaal, dagelijkse gang van zaken op Rosenburg, berichten over patiënten, Geestelijke Verzorging, pensioenen</i>	
Samenvatting	36
Noten	37
HOOFDSTUK 2: Verschillende culturen in Rosenburg en Bloemendaal, veroorzaakt door hun ontstaansgeschiedenis.....	39
Inleiding	39
a. Overzicht van de vooroorlogse ontwikkeling van de psychiatrie in Nederland	40
b. Overeenkomsten tussen Rosenburg en Bloemendaal	43
c. Rosenburg, ontstaansgeschiedenis	45
d. Bloemendaal, ontstaansgeschiedenis	47
<i>de protestantse achtergrond, oprichting</i>	
e. Cultuurverschillen	54
Samenvatting	58
Noten	59
HOOFDSTUK 3: Joden, onderduikers en razzia's	63
Inleiding	63
a. Tijdgeest	64
b. De Haagse politie	67
c. Bloemendaal, een Christelijke stichting.....	68

d. Rosenberg, een neutrale stichting	69
<i>Joods personeel, Joodse patiënten, correspondentie, wegvoeringen, cijfers en namen</i>	
e. Achtergebleven Joden	85
Samenvatting	86
Noten	87
HOOFDSTUK 4: Evacuaties en de gevolgen	93
Inleiding	93
a. Voorbereidingen op Rosenberg	95
b. Voorbereidingen op Bloemendaal	99
c. Vanuit Loosduinen worden de afdelingen in Zutphen, Rosmalen, Warnsveld en Ulvenhout aangestuurd	100
<i>financiële problemen, huishoudelijke problemen, patiënten worden opgenomen en geëvacueerd, het Kinderziekenhuis, het Oude en Nieuwe Gasthuis te Zutphen, huishoudelijke problemen in Zutphen, berichten van patiënten in Zutphen, bombardement in Zutphen, betere verpleging door meer ruimte, dokter Van Driessel, Coudewater te Rosmalen, als Zuid-Nederland bevrijd is: nog geen terugkeer. Verblijf in schuilkelders, Ulvenhout</i>	
d. Vanuit Loosduinen worden de afdelingen in Wolfheze en Dennenoord aangestuurd	114
<i>eerste reizen, de Vereeniging, personeelsbeleid, ondersteuning van het geloofsleven, Wolfheze te Wolfheze, vluchten uit Wolfheze, Veldwijk te Ermelo, Dennenoord te Zuidlaren, intussen op Bloemendaal</i>	
Samenvatting	128
Noten	129
HOOFDSTUK 5: B-diplomering, personeelsbeleid verplegend personeel, arbeidstherapie en arbeidsinzet	133
Inleiding	133
a. Ideeën en opvattingen betreffende het verplegen van krankzinnigen vóór, tijdens en vlak na de oorlog: beeld van de medici	135
b. Werken in een stichting voor zenuwzieken en krankzinnigen vóór en tijdens de oorlog. De visie van de maatschappij	138
<i>bezoldiging, de opleidingen gaan door, elementaire psychologie</i>	
c. Leren voor het B-diploma op Bloemendaal	140
d. Personeelsbeleid op Bloemendaal	147
<i>verplegenden die ver weg wonen, Bloemendaal selecteert streng, salarissen, ontslagen, tekort aan mannelijk personeel, proberen personeel vast te houden, een verpleger met een probleem, het Conduiteboek</i>	
e. Leren voor het B-diploma op Rosenberg	153
<i>concurrentie met de A-Ziekenhuizen</i>	
f. Personeelsbeleid op Rosenberg	155
<i>werktijden, ambtenaren, salarissen</i>	
g. Arbeidstherapie	156
<i>Bloemendaal, Rosenberg</i>	
h. Arbeidsinzet	160
<i>Rosenburg, Bloemendaal</i>	
Samenvatting	166
Noten	167

HOOFDSTUK 6: V2's en de gevolgen	169
Inleiding	169
a. Voorbereiding	170
b. Het afschieten	171
c. Op Bloemendaal	172
d. De waarnemers	174
e. Beschietingen over en weer	177
Samenvatting	178
Noten	179
 HOOFDSTUK 7: Proberen gewoon door te gaan: 1941 - 1944	 181
Inleiding	181
 Deel 1 - Bloemendaal	 182
Inleiding	182
a. Voeding	183
<i>varkens, aardappelen, teruglopende voorraden, magazijn</i>	
b. Artsen en besturen.....	187
<i>personeelsoverzicht 1942, bestuursfuncties 1943, maandcommissaris, tuberculose, kapperstarieven, spanning CB en SB, artsen komen en gaan, medische handelingen, verdwijnende huisvader en huismoeder, verpleeggelden - gebeurtenissen rond andere financiën, nevenfuncties, ontslagaanvragen, verzoeken om ondersteuning, contacten met anderen, Stichtingsraad</i>	
c. Personeel en niet-medische zaken	201
<i>de boerderij, personeel van de technische, administratieve en huishoudelijke diensten, bewaking van het terrein in de Hongerwinter, verplegend personeel</i>	
d. Patiënten	206
<i>werving</i>	
e. Ontspanningsactiviteiten	208
f. Gebouwen	209
<i>Oirberlaan, gebouwen bezet door evacués</i>	
g. Geestelijke Verzorging	212
h. Acties van de Duitsers	214
i. Begraafplaats	215
Terugblik	218
 Deel 2 - Rosenberg	 219
Inleiding	219
a. Voeding	220
<i>Crisis- en Distributiedienst</i>	
b. Het College van Regenten.....	223
<i>bestuursleden en hun activiteiten, verpleeggelden en andere financiën, verzekeringen, pensioenen, verzoeken om salarisverhoging en andere ondersteuning</i>	
c. Personeel	231
<i>staking</i>	
d. Patiënten	233

e. Verenigingen en contacten	235
<i>pro-Duitse contacten</i>	
f. Gebouwen en terreinen	237
g. Geestelijk Verzorging	240
h. Medische behandelingen en ontspanning	242
<i>tandarts, tuberculose, medicijnen en medische informatie, ontspanning</i>	
i. Artsenkamer	245
Terugblik	246
Deel 3 - Ockenburg en Ramaer	247
Inleiding	247
a. De Ockenburgkliniek	248
<i>oorlog, huishoudelijke zaken, een verpleegster opgenomen, Ockenburgkapel</i>	
b. De Ramaerkliniek	251
<i>medische zaken, huishoudelijke zaken, kerstgeschenken, Duitse patiënten, mejuffrouw Y, een 5-jarig jongetje</i>	
Terugblik	256
Samenvatting	257
Noten	258
HOOFDSTUK 8: Het perspectief van patiënten	265
Inleiding	265
a. Psychiatrie, een medisch specialisme	267
b. Culturele context waarin een perspectief ontstaat	268
<i>vijf factoren die het perspectief negatief beïnvloeden, drie factoren die het perspectief positief beïnvloeden, existentiële problematiek, uitsluiting en stigmatisering, verinnerlijking van de ontkenning ziek te zijn, de dood vlakbij, religieus referentiekader, trouwe zorgverleners, gezamenlijke vijand, opkroppen van emoties, emoties komen los</i>	
c. Verpleegd en behandeld worden	274
<i>bedverpleging, luizen</i>	
d. Onrustige patiënten.....	275
<i>dwangjak, medicijnen</i>	
e. Verblijf op de afdelingen.....	276
f. Enkele voorbeelden waarbij het perspectief zichtbaar wordt	277
<i>geld verdienen, ontspanning, keuzen maken, het lukt niet altijd</i>	
Samenvatting	281
Noten	282
HOOFDSTUK 9: De rentmeester van de stichting Rosenberg	283
Inleiding	283
a. Algemene gegevens van H.J. Visser.....	284
<i>akte van benoeming, bewijs van aanstelling, toestemming om zijn rijwiel te behouden</i>	
b. Het verhaal van Visser.....	286
<i>samenvatting, wat er met de Joden gebeurde in de stichting Rosenberg en wat daarvan de gevolgen waren, verzoek om zich gedeisd te houden</i>	

c. Na de oorlog	297
<i>Joodse nabestaanden</i>	
d. Visser na de oorlog	298
Samenvatting	304
Noten	305
HOOFDSTUK 10: 1945	307
Inleiding	307
a. Bloemendaal nog in oorlog	309
<i>achtergebleven gezinnen van personeelsleden, vijf personeelsleden overleden, dokter Van Andel, schade op Bloemendaal, kopspijkers</i>	
b. Bloemendaal na de oorlog	312
<i>dokter Van Andel, terugkeer, herstelwerkzaamheden</i>	
c. Recepten voor bollen en knollen	316
<i>soep van tulpenbollen, gekookte dahliaknollen, gebakken dahliaknollen</i>	
d. Rosenberg nog in oorlog	317
<i>personeel, gebrek aan middelen</i>	
e. Rosenberg na de oorlog	319
<i>personeel, dokter Rademaker, geëvacueerden komen terug, weer beginnen, dokter Van Driessel en dokter Klein, alles is duurder geworden, College van Regenten</i>	
Samenvatting	325
Noten	326
HOOFDSTUK 11: Terugblik en reflectie	327
Inleiding	327
a. Oorlog	327
b. Vooroorlogse culturen	327
<i>hiërarchie, strikte scheiding der geslachten met de gehuwde vrouw thuis, erbij horen, levensbeschouwing</i>	
c. Professionele medische zorg en verpleging	329
d. Bloemendaal	329
e. Cesuur vanaf 1943 en herstel in 1945	330
f. Weinig informatie over patiënten	330
g. Absoluut dieptepunt: wegvoering van de Joodse patiënten	330
h. Spanningsvelden	331
<i>gehoorzamen versus weerstand bieden, wantrouwen en vertrouwen, reflecteren over de toekomst versus snel de oude situatie herstellen</i>	
Ten slotte	332
Noten	332
Literatuur	333
Over de auteur	335

Voorwoord

Een geheel onverwachte ontmoeting van de schrijfster van dit boek, Corry van Straten, en ondergetekende groeide uit tot een geweldig goede samenwerking.

Tijdens een bezoekje aan het Loosduins Museum 'de Korenschuur' vertelde Corry, geestelijk verzorgster bij de Parnassiagroep, dat ze binnenkort met pensioen zou gaan en zeer geïnteresseerd was in geschiedenis en cultuur. We wisten beiden dat op dat moment de archieven van de psychiatrische stichtingen Rosenburg en Bloemendaal werden uitgezocht en geordend. Was hiermee iets te doen?

Een goede vraag, zeker ook omdat het jaar 2015 kan worden gezien als een belangrijk jaar in de geschiedenis van Nederland, omdat 70 jaar geleden de Tweede Wereldoorlog eindigde. Deze oorlog heeft, ook in Loosduinen en omgeving, veel teweeg gebracht. De aanleg van de Atlantikwall en het afschieten van V-2's vanaf diverse locaties in Den Haag waren van grote invloed op de leefsituatie in Loosduinen en Scheveningen.

Mede hierdoor werd de oorlogstijd extra zwaar voor de personeelsleden en de patiënten die werden verpleegd in beide psychiatrische stichtingen.

De mogelijkheid om het archief in te zien en ook nog enkele in leven zijnde personeelsleden te interviewen, leverde een schat aan informatie op zodat het mogelijk werd om een boeiende tentoonstelling in het museum te realiseren en tegelijkertijd dit boek te schrijven.

Beide activiteiten ondersteunen elkaar en geven een goed beeld van:

'Een wereld die er niet meer is'...

Mijn grote waardering, in het bijzonder voor de inzet en tijdsbesteding van de auteur, geldt tevens voor de medewerkers van de archiefgroep Parnassia en voor de samenstellers van de tentoonstelling.

Het was een intensieve periode van samenwerking, uitmondend in een prachtig, informatief resultaat.

Veel kijk- en leesplezier!

Corrie Hoekstra,
Voorzitter Stichting Oud Loosduinen

'Je moet het verleden koesteren om te weten wie je bent.'

Verantwoording

Graag wil ik enkele mensen bedanken. Zonder hen was het resultaat niet geworden wat het is. Allereerst is dat Rob Leenheer, bestuursadviseur van de Groepsstaf van de Parnassia-groep. Alle ruimte werd mij geboden om in de archieven te zoeken.

Graag bedank ik Corrie Hoekstra-van Vuurde, voorzitter van de stichting Oud Loosduinen. Ge-regeld hadden we vruchtbaar overleg over dit boek, de organisatie van de tentoonstelling en de vormgeving van het boek. Kritisch las ze mee en gaf bruikbare adviezen.

Met de verschillende mensen van het museum heb ik samengewerkt. Ik noem vooral Henk van Schaijk die de foto's voor dit boek leverde. Samen maakten we een keus uit de grote hoeveelheid foto's. Van veel oude foto's is geen fotograaf bekend. Van enkele wel en wordt de naam vermeld. Veel informatie en adviezen kreeg ik van Ger Houwer die jarenlang op Bloemendaal werkte en zich daar ook bezig hield met het toenmalige museum. Dank aan Marette Wils die mij infor-matie verschafte over de begraafplaats op Bloemendaal.

Ik had een inspirerend gesprek met Wilma Neuman, Geneesheer-Directeur van de Parnassia-groep.

Graag wil ik ook bedanken Ronald Vrolijk met zijn historische werkgroep Ockenburg, Bep Vis, Jaap Roem, Henk van Lobenstein, Bas Steenks, Jo Plugge, Hilligje Vreugdenhil-Klok, het Docu-mentair Centrum van de Parnassia-groep, Co van der Aa, Hans de Graaff en veel anderen die mij mondelinge en schriftelijke informatie verschafte.

Corry van Straten

Inleiding

De voorlopers van het huidige Parnassia, de GGZ van Den Haag, onderdeel van de Parnassia-groep, zijn onder andere de stichtingen Rosenburg en Bloemendaal. Deze beide instellingen fuseerden in 1998. Ongeveer 100 jaar lang (eind 19^e - eind 20^e eeuw) staan deze twee psychiatrische ziekenhuizen in Loosduinen, hemelsbreed nog geen 5 kilometer van elkaar. Ze hebben niets met elkaar te maken.

De stichting Rosenburg is een rijksinstelling met patiënten en personeel uit alle lagen en delen van de bevolking. De stichting Bloemendaal is een instelling op Protestants-Christelijk Gereformeerde grondslag, met Gereformeerd en Hervormd personeel en voornamelijk protestante patiënten. In ieder ziekenhuis heerst een typisch eigen cultuur. Het is als twee dorpen binnen de stad Den Haag, met een hek, muur of sloot eromheen. Niemand kan zomaar naar binnen of zomaar naar buiten. Bijna alles wat een gemeenschap nodig heeft om te leven is aanwezig: wasserij, schoenmaker, slagerij, keuken, kapper, artsen, kerk, paardenstallen en sportvelden. Zelfs de eigen groenten worden in de moestuinen gekweekt. Om de paviljoens waar de patiënten verblijven, staan hoge hekken.

Deze stichtingen met hun gebouwen, soms wel 20, staan in prachtige parken met lommerrijke paden en kleurige bloemperken. Het is er aangenaam wandelen. Af en toe is er een verpleegkundige te zien, soms achter een rolstoel met een patiënt erin of met een patiënt aan de arm. Andere patiënten werken op het terrein in de tuinen of helpen mee de diverse goederen te verplaatsen, zoals steenkool, wasgoed, levensmiddelen of andere spullen. Zij zitten vaak aan elkaar vastgebonden met een touw omdat ze anders zouden kunnen weglopen. Deze stichtingen zijn gericht op het verzorgen van geesteszieke mensen.

Veel mensen, patiënten, verpleegkundigen, artsen, families en verwanten uit Den Haag en omstreken, hebben met deze instellingen te maken gehad.

Deze stichtingen bestaan niet meer. Alle gebouwen van toen zijn weg. Alleen op het voormalig terrein van Rosenburg staan nog: het Landhuis, een tuinderswoning, de woning van de Geneesheer-Directeur, het oude mortuarium waar ook secties werden verricht en enkele huizen aan de Oude Haagweg. Op het terrein van Bloemendaal zijn uit die tijd alleen de theeschenkerij, enkele woningen, twee afbrokkelende muren¹ en de kleine begraafplaats over. Op beide terreinen staan bomen van 80 jaar en ouder. Als zij konden spreken zouden ze ons heel wat te vertellen hebben, want zij hebben het allemaal gezien. Ze hebben klein verdriet gezien, groot leed, vreugdevolle en verschrikkelijke momenten meegemaakt.

Op 10 mei 1940 breekt de oorlog uit. Terugkijkend op die tijd is het een cesuur in de tijdgeest van Europa en Nederland. Als mensen iets vertellen over vroeger wordt erbij gezegd: 'Dat was vóór de oorlog' of: 'Dat was ná de oorlog'. Dan wordt altijd de Tweede Wereldoorlog bedoeld. De Tweede Wereldoorlog is ook een cesuur in de geschiedenis van de psychiatrie. Na de opbouw in de jaren vijftig en zestig is de psychiatrie grondig veranderd door de invoering van

Bloemendaal - watertoren, woning en moestuinen

medicijnen die het gedrag kunnen beïnvloeden. Vóór de Tweede Wereldoorlog gebeurt dat niet of nauwelijks. Alleen rustgevende medicijnen worden af en toe verstrekt.

In dit boek wil ik iets uit die tijd laten zien. De vooroorlogse tijd en cultuur is aanwezig als de oorlog uitbreekt. Daar wordt dus ook aandacht aan besteed. Maar vooral wil ik laten zien hoe Rosenburg en Bloemendaal de oorlogsjaren zijn doorgekomen.

Het Museum van Loosduinen, De Korenschuur, organiseert van 27 maart-12 september 2015 in samenwerking met de Parnassiagroep, een tentoonstelling over die 5 oorlogsjaren. In 2015 is het precies 70 jaar geleden dat de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) eindigde en 75 jaar geleden dat die begon.

Dit boek is een schrijven bij de tentoonstelling en is tegelijk een zelfstandige documentatie over die tijd in Rosenburg en Bloemendaal. De leidende vragen daarbij zijn:

- Hoe zagen deze stichtingen eruit voordat de oorlog begon?
- Waarin kwamen de stichtingen met elkaar overeen en waarin verschilden ze van elkaar?
- Wat gebeurde daar in die oorlogsjaren?
- Hoe werd het leven in de instelling door de oorlog beïnvloed?
- Welke algemene en specifieke gebeurtenissen laten iets van die tijd zien?

Geschiedschrijving is interpretatie. We kijken vanuit de 21^e eeuw naar een tijd die meer dan 70 jaar achter ons ligt. De huidige cultuur is een totaal andere dan die voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Verschillende gezichtsvelden worden getoond, zowel van het verplegend personeel, van directies en besturen, als van patiënten. We stappen de beide instellingen binnen, kijken rond en beschrijven wat we zien. Stap mee naar binnen. Loop op de terreinen met aangelegde tuinen. Kijk naar de gebouwen. Zie hoe aan het eind van de oorlog in Bloemendaal alles is kapot gemaakt. Alleen maar ruïnes door de V2's. Merk op hoe in Rosenburg alles is ver-

waarloosd vanwege gebrek aan personeel en middelen begin 1945. Ga mee met de geëvacueerde patiënten en personeel op hun vlucht voor het geweld. Kijk en hoor de angstige Joodse mensen die in het holst van de nacht weggevoerd worden naar een onbekende bestemming, maar wel met een zekere dood als gevolg. Anderen zaten ondergedoken in de verschillende gebouwen op het terrein. Denk mee met de besturen en de leidinggevendenden die beslissingen moeten nemen die ze eigenlijk niet willen nemen.

We beschrijven niet de totale oorlog, maar de situatie van twee psychiatrische ziekenhuizen aan het eind van de jaren 30 van de vorige eeuw die door een oorlog worden overvallen. Om een en ander beter te begrijpen wordt af en toe achtergrondinformatie verstrekt.

WAAROM DEZE STUDIE?

Het verleden is een bron van informatie. Er is een uitspraak dat wie de historie vergeet, deze opnieuw moet doormaken. Helaas gebeurt dat maar al te vaak. De laatste Geneesheer-Directeur van het zelfstandige Rosenberg, dokter Pasanea zei: *Om het heden te begrijpen, moet men het verleden kennen.*² Mensen die zich nooit verdiept hebben in de geschiedenis kunnen de ontwikkelingen van vandaag niet duiden, aldus de filosoof Graham Lock.³ *Je kunt hen van alles wijsmaken.*

Het verleden kent andere perspectieven, andere Godsbeelden en andere wereldbeelden. Die beelden beïnvloeden het denken en handelen van mensen. Tegelijk zijn er ook herkenbare zaken te ontdekken, in de zorg om elkaar, in de kleine en grote ruzies en misverstanden, in de emoties van woede en vreugde en in de wanhopige twijfel wat te doen als je moet kiezen tussen twee kwaden. De verhalen brengen het verleden tot leven.

MANIER VAN ONDERZOEK

Het onderzoek is begonnen met het verzamelen en inventariseren van het materiaal. Systematisch zijn de inhoud van de archiefdozen van Parnassia geïnterviewd. Doorslagen van verstuurd en ontvangen brieven zijn gelezen. Er zijn persoonlijke documenten, notulen, gedenkboeken en financiële overzichten. Soms zijn die doorslagen kladjes. De handschriften zijn vaak moeilijk te ontcijferen, de betekenis moet uit de context worden afgeleid. Foto's en voorwerpen zijn uitgezocht en geselecteerd. Enkele mensen die leefden in die tijd of die er iets over konden vertellen zijn geïnterviewd.

Er is veel gevonden. Sommige informatie vereiste onderzoek buiten de archieven van Rosenberg en Bloemendaal om, zoals in andere literatuur en in het Nationaal Archief. Er zijn nog steeds hiaten en blinde vlekken die open vragen veroorzaken. Het zij zo. Ze zullen wellicht later of nooit beantwoord worden.

De volgende stap in dit onderzoek betrof de ordening van het materiaal in thema's en subthema's. Sommige onderwerpen kunnen bij meerdere thema's ondergebracht worden. In dat geval is een keuze gemaakt. De leidende vraag was daarbij iedere keer: hoe kan op de beste manier zichtbaar gemaakt worden wat er is gebeurd in de stichtingen in die vijf oorlogsjaren? Aanvankelijk ontstond een grove indeling. Gaandeweg het proces werden deze indelingen

gedifferentieerder en verfijnder. Iedere keer schikken en herschikken, net zolang totdat er een leesbaar en toegankelijk document is ontstaan.

De indeling is deels chronologisch, deels thematisch. Het eerste hoofdstuk handelt over de voorbereiding en het begin van de oorlog. Daarna wordt een beschrijving gegeven van de verschillende culturen die er heersen binnen de stichtingen. Die hebben te maken met de ontstaansgeschiedenissen. Op Bloemendaal probeert men een nieuw model van psychiatrische zorg te ontwikkelen. We beschrijven de wegvoering van ongeveer 250 joden, de patiëntenevacuaties van beide stichtingen, de B-diplomering, het beleid rond de verpleging, de arbeidstherapie, de Arbeidsinzet, V2's en de gevolgen, de jaren 1941-1944 waarin men probeerde zolang mogelijk door te gaan op een verantwoorde manier, het patiëntenperspectief, de lotgevallen van de secretaris-rentmeester van Rosenberg en het jaar 1945. Daarna zal een terugblik en een reflectie gegeven worden.

Alle namen en situaties van patiënten zijn geanonimiseerd. Iedere gelijkennis berust op toeval.

NOTEN

- 1 Dat zijn de muren van de voormalige omheinde moestuin.
- 2 In: Rosenberg van Buitenplaats tot Zorgcentrum, p. 3.
- 3 Trouw 28 juli 2014, de Verdieping 7.